

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יא, תש"כ

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

התיתכן הולכת נוסעים?

משרד התחבורה חייב בעלי כלי רכב אלו, שמותר להעביר בהם נוסעים ממקום למקום בשכר, להדביק שלטים, שכתוב עליהם "הולכת נוסעים". לשון זו של השלטים עוררה התנגדות בציבור, ואף בעיתונות התנהל ויכוח על הבעיה, אם מותר לומר כזאת בעברית נכונה או לא. ולבסוף נתבקשתי גם אני, כנשיא האקדמיה ללשון העברית, אשר דאגת לשוננו מוטלת עליה, להביע דעה, ואם אפשר, להכריע בשאלה זו. הרי הובאו בוויכוח נימוקים בעד וכנגד, וגם משרד התחבורה, כשגזר את גזרתו לפני כעשר שנים — אמנם מבלי להתייעץ עם המוסד המוסמך להכריע בבעיה הלשונית — לא בלי שיקול קודם החליט מה שהחליט. וכוונתו הייתה להבחין הבחנה מדויקת בין העברת חפצים דוממים והעברת בני-אדם חיים, ובין העברתם חינם להעברתם בשכר, בתשלום; וכוונתם זו של הקובעים ודאי שהייתה רצויה. כלום הצליחו גם במעשיהם? כלום צדקו בקביעתם הלשונית או שחטאו לשפתנו?

לא נוכל להכריע גם בשאלה מיוחדת זו, אלא אם כן נברר לעצמנו את טבעה ואופייה של לשוננו החיה בפינו. מחיי לשוננו הראשונים אמנם חשבו, כי יוכלו להחיות את לשון המקורות הקדומים ממש, בין את לשון התנ"ך ובין את שפת המשנה, זו לחוד או זו לחוד, או אפילו זו עם זו במיזוג, בזכויות שוות. ואולם, הניסיון במשך יותר משני דורות אלו,

מאז ראשית פעולתו של אליעזר בן־יהודה ושל ועד הלשון העברית, שהוא היה מייסדו ונשיאו הראשון, ניסיון זה לימדנו שאין דין לשון היה כדין צירוף של לשון המקורות, שהלשון החיה יונקת מהם. אף משמעותה של כל מלה ומלה השתנתה, מאז הוצאה מן המקורות הכתובים ונעשתה מטבע בשימוש החיים. וכל מלה ומלה בגלגוליה, כל צורה וצורה בתולדותיה, בעל כורחה משפיעה היא על זולתה ומשנה את שימושה. ושינויים אלו, אשר צו החיים גורם להם, בעל כורחם הולכים הם וגוברים על מה שהיה קיים ומה שאולי היה נכון בלשון המקורות הקדומים.

כזה היה גם גורלם של הפעלים, הבאים בחשבון להבעת ההעברה של חפצים ושל בעלי חיים ובני אדם ממקום למקום, ואלו הם: הוביל, הוליך, הסיע.

הפועל הוביל, בהפעיל, אין כנגדו בניין קל בעברית, אף על פי שיש כזה בחלק מן השפות הקרובות לעברית, והוא בא בשימוש היום כבמקורות, גם כלפי הובלת בני אדם חיים ושל עם שלם, כגון במשפטים „מי יובילני עיר מבצר“, „ובתחנונים אובילם“, „תובלנה בשמחות וגיל“, וגם לגבי גופת המת: „מבטן לקבר אובל“; לגבי הבהמה: „כשה לטבח יובל“, וגם לגבי חפץ המובא למתנה: „עתרי בת פוצי יובלון מנחתי“, וכן הובן בהרגשת הדורות גם הצירוף: „לך יובילו מלכים שי“ וכדומה. הואיל ואין הפועל בבניין קל משמש גם בלשוננו היום, לא חל כאן כל תהליך של שינוי השימוש בהפעיל בהשפעת שימוש של כל בניין אחר. אין יבל נמצא בלשון, לא במשמעות „הלך“, ולא במשמעות „נסע“

או "רכב", ועל כן לא הוגבל בהרגשתנו גם הפועל בהפעיל בשום הגבלה. מצד הלשון מותר לאמור גם היום, כמו בימי המקרא "הוביל אדם או בהמה, הוביל חפץ", מבלי קביעה כל שהיא, אם המובל מועבר בתוך כלי רכב או על גבי בהמה, או שהוא הולך ברגל, ממש כדבר המקרא: "יובלוה רגליה מרחוק לגור", שהיא הובלה בהליכה. ועל כן, מצד הלשון, אין זכות לצמצם את שימושו של פועל זה להובלת חפצים בלבד, בשכר או לא בשכר. אם יש צורך בהגבלה כזאת, אין ההגבלה צריכה להתבטא בפועל, אלא בתוספת מלה, כגון "בתשלום, בשכר". כל המוסיף טעם נוסף כזה בשימוש הפועל, אינו אלא פוגם, וניסיונו נידון לכישלון, הואיל והאנלוגיה של דברי המקורות, החיים בזיכרון הדובר במקרה זה, חזקה היא כנגד כל ניסיון כזה.

ואילו הפועל הולך, אשר בימי המקרא, ומעין זה במקורות מתקופת המשנה, יכול היה לציין כל תנועה ממקום למקום, בין בהנעת ההולך ובין בהעברה על ידי כוח אחר. היום, ככל אשר הפועל בא לציין תנועה ממקום למקום, אין הוא מורה אלא על תנועה עצמאית, של האדם ושל בעל החיים, או אף של דבר, אשר בראייה שבתמונה אנו רואים אותו, כאילו היה הוא מחונן בחיים עצמיים, בתנועה משלו, עד שאנו יכולים לומר, למשל, "השעון הולך", בעצם: המחוג שבשעון, הזו כאילו בכוח עצמו, הוא הולך. פועל זה משמש בשימוש עיקרי מיוחד זה בדוגמאות גוברות, מרובות כל כך בדיבורנו, עד שהוא מוציא כל פירוש אחר וכל שימוש אחר מתוך לשוננו. רק בחוסר דיוק יאמר האומר: "המכתב הולך,

החבילה הולכת" במקום "המכתב לשלח, החבילה מובלת". והואיל וזה השימוש הגובר בפועל הלך בלשון החיה, על כן גם הוּלֵךְ, בבניין הפעיל, בתודעתנו הלשונית היום אחר פירושו: גרם שהלך, שילך. מי שלא אוכל לאמור עליו, שהוא "הולך", לא אוכל לאמור עליו, כי זולתו "מוליך" אותו. חפץ, חבילה, ואפילו בעלי חיים ובני אדם שבכלי הרכב, באותה שעה אינם הולכים. הרי אני מונע את בעל החיים ובני אדם המוסגר בכלי הרכב מלכת ברגליו. אין כאן הליכה, ועל כן אין כאן גם הולכה. מן המקורות הקדומים חי בויכרונונו ומשפיע על תודעתנו הלשונית בעיקר משפט זה, החוזר במקרא, על האלהים "המוליך אותנו במדבר", המורה לנו את הדרך וההולך אתנו, ומושג זה שונה הוא שינוי עקרוני מזה של ההובלה בכלי רכב. ואם אמנם אומר הקדוש ברוך הוא לישראל גם: "ואשא אתכם על כנפי נשרים", בכוונה להולכת עמו במדבר, הרי תמונה לפנינו, העוקרת את המציאות של הליכה ברגליים על האדמה והופכת אותה למושג אחר, של נשיאה על הכנפיים, שאין בה הליכה. אבל "ואוליך אתכם על כנפי נשרים" בוודאי אי-אפשר לאמור לא בעברית מקראית ולא בעברית החיה.

ועובדה נוספת, שגרמה לצמצום זה של השימוש בפועל הלך והוּלֵךְ, היא התפתחותו של הפועל נסע בלשונונו. נסע במקרא, כידוע, פירושו העיקרי: עקר, נסח, הסיח, עקר והסיע את יתדות האוהל מן האדמה, או עקר את רגליו כדי ללכת. "ויהי בנסוע הארון" פירושו, כידוע: ויהי בהיעקר הארון ממקומו. לא היה בלשון הקדומה פועל, שיציין את

תנועת האדם ממקום למקום, בעוד שהוא עצמו אינו הולך או אינו נע. בעולם הקדמון הלך האדם, הליכה של ממש, ואם פה ושם "הלך" גם ברכיבה על חמור או כשהוא נשוא בעגלה, לא היה בתנאים ראשיתיים של אז הצורך לקביעת פועל מיוחד להליכה זו, וכן נשאר השימוש בפועל to go, aller בכמה לשונות אחרות גם במשמעות זו, שאין בה הליכה. עם התפתחות הטכניקה החדשה, כשהרבו "ללכת" במרכבות ולבסוף ברכבת ובמכונית, הורגש בעברית הצורך בפועל שונה. והפועל נסע הוא שזכה לשמש במשמעות "הליכה" שלא ברגליים, ואמנם גם במשמעות נסיעה למרחקים (reisen, travel, vovager). שימוש זה של הפועל נסע הוא שהרחיק מלשוננו כליל את השימוש בפועל הלך, שצומצם לגבי האדם להליכה ברגל בלבד.

איך עלינו אפוא לאמור? "הולכת נוסעים" ודאי פסול הוא כפי כל הנאמר עד כה. אין כאן הולכה של הולכים ברגל; ואין גם "הסעת נוסעים" ביטוי מוצלח ביותר. יותר מאשר בבניין קל נסע נדבק בהפעיל הסייע בתודעתנו גם מן הוראת הפועל במקרא, כלשון "מסיע אבנים" במשמעות "עוקר אבנים". אין גם במקרה זה של כלי הרכב אלא הובלה, אמנם לא הובלת חפצים, אלא הובלת בני אדם, ובקיצור הובלת אדם. וגם הבדל זה אינו מחייב שימוש בשורש לשוני מיוחד. כלום מלת transportation, to transport בלועזית אינה משמשת כלפי בני אדם, בעלי חיים וחבילות יחד?

יש גבול לתאוות החידוש בלשון, ואין ליצור הבדלים במלים, שירשנו אותן מימי קדם, אלא בשעת הצורך, המכריח

לכך. וכאמור: אשר להבחנה זו בין הובלה בשכר ושלא בשכר,
אין מקומו בלשון. גם את לשוננו "קנינו" לא בכסף ובזהב,
אלא בכוח הקדושה שבה, החיה בקרבנו.

שמעון תודר

ממימרותיו של דוד שמעוני*

(מתוך "בשבילי הביכר")

אהב עמוד פאר, אהב מצבת שיש מעשה אמן, אך מכולם
אהב נוחותך.

איך תיזהר מפני אויב טמיר / אשר כל רגע את מראהו ימיר.
אין גבול, אין חקר / לסכל ולשקר.

אין זאב נתפש על סעודתו.

איש הפגיון — לדרור, אבל לבצל האולר — קולר.
אל יבוא חרדל בכלי של דבש.

אם הבדל ישנו בין פרס לפרס, סימן שגם אין דם דומה לדם.
אם הצב הוא קל רגלים / אזי הצבי זחלן שבזחלים.

אם יבטיח (הרמאי) הבטחה — סופה יגון ואנחה.

אם פרצה להבה ממגורה, בין שהיא טמאה ובין שהיא
טהורה — אינה אלא חיה איומה.

ארור הראש — רק בגללו אני זנב.

בסמה אל תחפש כתמים.

* ליום ו' בטבת, לזיכרון פטירתו.